

**PUNTUALITZACIONS SOBRE
EL POBLAT IBÈRIC DE LA
PENYA DEL MORO**

Josep Barberà i Farràs

Membre del CES

Evolució del marc geogràfic

Des de l'emplaçament del poblat es domina tot el que avui és el delta del Llobregat, des de Castelldefels fins a Montjuïc i des de la costa fins a Molins de Rei.

Com que creiem que aquest delta pogué influir en la vida del jaciment, en resumirem breument l'evolució, que ve a ser la mateixa de les desembocadures o planes costaneres del nostre país, o sigui, el pas des de la condició d'un braç de mar o d'un estany a la de terra ferma, passant per l'estadi intermedi d'una terra pantanosa o d'una xarxa lacunar. Això ocorregué a l'Alt Empordà (golf de Roses), al Baix Empordà (Ullastret), al Maresme, al pla de Barcelona, al Baix Llobregat i al Tarragonès (voltants del cap de Salou, com reporta encara Ponç i d'Icard en el segle XVI).

Aquests estanys són idonis com a recer per a la navegació de l'època protohistòrica, ja que a més de servir de refugi i de lloc d'aiguada i aprovisionament de queviures, els bucs dels vaixells, navegant en aigua dolça es deslliuraven dels paràsits marítics xilòfags.

Gràcies als estudis de PERE IZQUIERDO sobre les troballes a les sorreres, sabem que aquesta àrea s'utilitzà com a ancoratge des del segle IV aC fins al segle V dC, cosa que indica un procés molt lent de reompliment, si bé amb una acceleració progressiva a mesura que avança la desforestació del país; tot i així algun dels estanys encara era prou extens perquè l'any 1343 es reunís al Cap de Riu, un estol compostat per trenta galeres, un lleny, set naus grans i trenta-set coques petites, a més d'altres vaixells.

A més, s'ha de tenir en compte que pel curs inferior del Llobregat és fàcilment accessible el corredor pre-litoral, l'altiplà central de Catalunya i, a través d'ell, les contrades ponentines, per la qual cosa l'estuari de què parlem, hauria estat un encoiratge (segons demostra l'arqueologia) situat en un punt ben idoni per al comerç antic.

No podem saber quins pogueren ser els objectes d'aquest comerç, a part la suposició lògica dels aliments necessaris per als navegants. Malgrat que alguna vegada ens hem referit a la sal de Cardona com a possible mercaderia, ho considerem com una suposició arriscada, per una banda perquè els estanys litorals permetien aconseguir sal més fàcilment, i per l'altra perquè la font antiga (una referència d'Aulus Gellí que cita Marc Cató) és bastant tardana si l'hem d'utilitzar per a referir-nos als primers temps del nostre jaciment. De totes maneres, cada vegada es fa més evident que per a mantenir un comerç no cal recórrer a grans meners, sinó que pogué existir, una recollida de metall usat o l'explotació de petites vetes, com les que hi ha a la mateixa vall de Sant Just Desvern i a la banda de Sant Pere Màrtir (galena i ferro), o les ja més importants de l'altra banda del riu, com les de can Tintoré de Gavà, que tot just s'acaba de descobrir que encara eren explotades en època ibèrica. El que és remarcable és el fet que al poblat de la Penya del Moro, que fou abandonat pacíficament abans del 300 aC (almenys pel que fa a l'àrea excavada

fins ara), les restes de ferro siguin molt més escasses que les de bronze, la qual cosa explica una estricta economia dels objectes metàl·lics i de les seves restes.

El marc històric

Acabem de referir-nos a la data final de l'ocupació humana de la zona excavada des del 1972 (uns 1.500 m²), en la qual hem pogut constatar dues fases separades per un espai de deshabitació indiscutible, segons demostren els conjunts de materials arqueològics. El moment inicial ens queda per ara bastant indeterminat, però és anterior al segle VI aC i n'és la prova algun fragment ceràmic del Bronze Final i també la troballa, fora de context, d'un parietal esquerre humà, retallat intencionadament, que té un paral·lel geogràfic ben proper (poc més d'un quilòmetre a vol d'ocell, anant cap a llevant) com és el fons de cabana de can Cortès, que els seus excavadors situen en el Bronze Final III, datant-lo entre el 950 i el 850 aC.

Darrerament va confirmant-se l'opinió que la cultura ibèrica és un procés d'aculturació degut a diversos factors que actuen sobre el substrat indígena preexistent. Molts dels aspectes de la forma de vida dels pobles del Bronze Final, els continuem trobant en època ibèrica, però desenvolupats i enriquits per aportacions forasteres. Són ja bastants els poblats ibèrics de l'àrea on s'ha detectat una possible continuïtat des del Bronze Final: Montjuïc, Alorda Park i turó de Can Olivé, a més dels ja coneguts com Burriac i el Puig Castell de Vallgorguina. Malgrat tot, tal com observàvem en un col·loqui celebrat fa cosa d'un any, dels setze llocs habitats en el Baix Llobregat amb anterioritat al segle VI aC, només en queden quatre quan s'entra en aquest segle i, d'aquests tres són poblats, és a dir, agrupaments humans que reuneixen una població dispersa fins aleshores en coves o petits hàbitats a l'aire lliure, com l'esmentat de can Cortès. Això suposa una causa important, l'existència d'una autoritat (o la seva naixença) i l'evolució o transformació de la tècnica constructiva en passar de la cabana isolada a les cases unides per una paret mitgera. No creiem que el motiu hagi estat una raó defensiva perquè, almenys a la Penya del Moro, no s'observa cap preocupació en aquest sentit, mentre que sí cal remarcar el fet que tots els assentaments que han tingut una continuïtat, ocupen llocs des dels quals es pot veure una gran extensió.

De totes maneres, hem de fer la reserva que l'evolució del poblament no és sincrònica i depèn de la seva situació, amb diferències entre la costa i l'interior i entre el pla i la muntanya.

El poblat

Tot i que encara l'any 1789, el rector de Sant Just Desvern, Don Alonso de Castilla y Muñiz, responent al qüestionari de Zamora, diu «...En otra eminencia de las montañas que circuyen a este pueblo se descubren las ruinas de un castillo de

poca consideración que conserva al presente el nombre del Castillo del Moro...», en començar l'excavació no es veia ni un sol rastre de construcció en la superfície, per la qual cosa es va fer una recerca exhaustiva que, amb el resultat de la tasca realitzada posteriorment, ens permet afirmar que les construccions s'estenien exclusivament pels vessants E i S i des de la plataforma del cim fins a la cota dels 250 msnm. aproximadament. L'erosió del pendent fa difícil determinar el límit inferior de l'assentament, del qual també desconeixem com es defineix per llevant, mentre que gràcies a l'àrea secundària, s'ha pogut veure com cap a ponent hi ha només unes edificacions disperses, sense disposició ni obra defensiva.

A l'àrea principal, els habitatges formen unes illes allargassades (que no es poden batejar de cap manera com a distribució hipodàmica) i es disposen longitudinalment, adaptant-se a les corbes de nivell i a les irregularitats del terreny.

Aquestes illes o grups de cases, estan separades per espais de comunicació discontinus que només servien d'accés a algunes d'elles, a la vegada que s'empraven per a llençar-hi les deixalles i, en alguns casos per a conduir les aigües pluvials. Quan el pendent era molt acusat, s'aixecaven terrasses contingudes per murs ben robustos, com es pot observar a la part NW del sector principal.

Elements constructius

La manca de restes *in situ* a conseqüència de l'abandonament pacífic del poblat, impedeix interpretar la funció dels diversos àmbits. Deixant de banda un parell de pedrissos que pogueren tenir la funció de sostenir els molins de fregament i d'una estructura de combustió que serví per a treballar el ferro, no hi ha cap altre rastre que ens orienti sobre la utilitat de les cambres, exceptuant les llars de foc. Sobre aquestes, no hi ha una norma fixa per al seu emplaçament tot i que predomina la situació central. Majoritàriament presenten una base de fragments ceràmics, al centre de la qual a vegades s'hi ha col·locat una petxina, folrada de fang. Si bé en algun cas n'hem trobat d'amortitzades per una paret que s'hi sobreposa, en altres ocupen part d'un dels espais de circulació, cosa que ens recorda el cas de l'illa de Martigues, on s'ha pogut confirmar que part de la vida de la llar podia transcórrer en aquests àmbits.

En tota l'extensió sobre la qual s'ha treballat, només s'ha trobat una sola sitja, amortitzada en època incerta amb pedres entre les quals no es trobà ni un sol fragment ceràmic. De totes maneres, hem tingut notícia de dues més, situades ja en el pla conreuat a un quilòmetre del poblat, a la riba dreta de la riera i en direcció al riu. Una d'elles es pot datar en el segle IV aC per una tapadora de làcanis àtica de vernís negre, que permet relacionar-les amb el jaciment.

Hem esmentat els molins de fregament, dels quals es troben bastants trossos, si bé també n'han aparegut de rotació, ja amortitzats, cosa que confirma que ja s'utilitzaven el segle IV aC.

Com a dada negativa, pel que fa als materials per a bastir les cases, hem d'anotar que, si bé sembla haver-se utilitzat una mica el tapial, els tovots són pràcticament desconeguts.

Ni per la seva estructura ni pel seu contingut, no hem trobat cap construcció que se singularitzi sobre les altres.

Activitat productiva

Ja hem fet esment dels molins que suposen un conreu de cereals, per al qual són ben aptes els terrenys que rodejaven el poblat, tant en la mateixa vall de la riera de Sant Just com en la terrassa quaternària del Llobregat, però hem d'admetre que, tot i no ser-nos del tot imputable aquesta mancança, sabem ben poc sobre la vegetació que envolta el poblat o que componia la dieta alimentària vegetal dels seus habitants.

La nostra coneixença pel que fa a la ramaderia i a la dieta càrnica és molt completa, ja que s'han recollit i estudiat tots els ossos o fragments trobats durant l'excavació.

Primerament s'ha observat que les habitacions es netejaven de deixalles, que es llençaven als espais de circulació de què hem parlat abans. El fet que el 67% dels ossos analitzats siguin estelles significa que es tracta de restes d'alimentació humana i evidencia l'alt grau d'aprofitament.

El gènere més important és l'ovicàpid —amb la dificultat de no poder distingir l'ovella de la cabra— si bé les dues espècies assenyalen una societat de tipus més aviat pastoral, però la presència del porc (encara que amb una representació menor), suposa una economia mixta agro-pecuària. En una quantitat molt inferior a aquests animals, trobem el bou, que pogué tenir una aplicació per la seva força en el treball del camp.

La caça no sembla haver tingut gaire importància en l'alimentació del poblat, ja que més del 90% dels ossos classificables pertanyen al bestiar domèstic. Les úniques espècies que no semblen haver servit per a menjar són el gos i el cérvol, si bé d'aquest darrer, només n'hem trobat banyes, cosa freqüent en els poblats ibèrics, que podria ser el testimoni d'un comerç.

En els casos en què ha estat possible, s'observa com la carn bullida predomina sobre la que s'ha cuit a la brasa.

En contra del que fa suposar la proximitat del mar i del riu, la recol·lecció de mol·luscs és molt escassa, es limita a les espècies marines i una bona part d'aquestes es recolliren ja mortes per a una finalitat que ignorem.

Finalment, cal assenyalar que no s'han trobat restes ni de cavall ni de ruc, malgrat que el primer era conegut, com ho demostra la troballa de figuretes d'aquest animal.

Els materials arqueològics i la seva interpretació

És cert que hem pecat sovint en donar per fet que els nostres avantpassats pogueren tenir les mateixes motivacions econòmiques de la societat actual, oblidant

que podien veure's determinats per obligacions socials, creences o per relacions de parentesc que ignorem; però si bé no neguem la possibilitat que entre ells hi hagués regals recíprocs o de prestigi, distribució cerimonial de productes o altres peculiaritats, no es pot negar que en les seves transaccions amb els forasters, la norma havia d'ésser diferent i que havia de tenir prioritat la idea de guany, encara que fos subjectiva, o bé la noció de necessitat. Dissortadament no sabem com s'administrava la recollida dels béns que es bescanviaven ni com es distribuïa la mercaderia que es rebia i, per acabar-ho d'arreglar, no estem gaire segurs de quina era l'ètnia a què pertanyien els mercaders.

No hi ha dubte que del conjunt de mercaderies amb què es traficava, només en coneixem una part, ja que no s'han conservat les de naturalesa perible ni els objectes de matèria recuperable o transformable (joies, ornaments, estris), per la qual cosa i pel que fa al nostre jaciment, del que va arribar per mar, ens en queda tan sols la ceràmica i comptats trossets i denes de pasta vítria.

Ja hem avançat que la vida del poblat transcorre des d'un moment anterior al segle VI, del qual només tenim uns pocs rastres, fins al 300 aC en què s'abandona pacíficament i d'una manera bastant sobtada. Entremig, des dels volts del 500 aC als anys 450/425 aC, es constata un espai de temps en el qual —almenys en les àrees fins ara excavades— no hi ha ocupació humana del lloc.

Aquesta afirmació, la podem fer gràcies a la interpretació de la informació que ens donen les ceràmiques, no solament les importades, sinó principalment la composició dels conjunts de les troballes corresponents a cada fase.

Àmfores i vaixella fina de la primera fase

En el moment antic, a més de la ceràmica a mà autòctona, entre la qual hi ha els trossos més vells que hem esmentat abans, els fragments de grans vasos contenidors obrats a torn són menys nombrosos que en l'etapa més moderna i, excepte tres d'ells, en els quals s'ha reconegut una àmfora fenícia occidental, una de greco-púnica i una tercera de massaliota, són de difícil atribució a la forma amforal. Això evidencia un tràfic no gaire quantios i d'orígens diversos, la qual cosa confirmen els fragments de vaixella fina que pertanyen únicament a vasos per a beure de tipus jònic, àtic, corinti i etrusco-corinti.

La ceràmica pintada

El que considerem característic d'aquesta etapa són els vasos a torn, d'argila roja, amb decoració pintada, que pel seu acabat i pels seus paral·lels, hem de considerar com a arribats al jaciment des d'unes contrades bastant allunyades. La forma que domina dins d'aquest gènere, és el vas lleugerament bicònic, amb dues nanses bifides, fons còncav i llavi de secció de coll de cigne. En menor proporció, també hi trobem les urnes d'orelletes perforades, les enòcoes, els bols (decorats per dins i per

fora) i la cassoleta plat de llavi corbat cap enfora. El tema decoratiu més freqüent és el de les faixes o ratlles, combinant diversos gruixos, a vegades acompanyat pels cercles concèntrics i pels feixos de ratlles ondulades fetes amb pinzell múltiple.

Sense entrar en més detalls, el conjunt de materials ceràmics a torn que hem descrit a grans trets, és el propi del Període Ibèric Antic que, segons Enric Sanmartí, es va deure a l'aparició d'unes formes de vida que es poden qualificar ja d'ibèriques, que van tenir una ràpida expansió sud-nord des de les actuals províncies de Múrcia i Alacant fins al Lenguadoc. Els jaciments comparables més propers per aquest període serien la necròpolis de Can Canyís (Baix Penedès) o la tomba de la Granja Solei (Vallès Occidental).

Aquesta combinació d'elements contrasta fortament amb els materials que ofereix la segona fase d'habitació, i destaca la gran quantitat d'àmfores d'uns perfils semblants a les formes PE-11, PE-12 i PE-13 de la classificació de J. Ramón, cosa que no vol dir que aquestes importacions vinguessin d'Eivissa, però sí que ens permet afirmar la seva procedència meridional, subratllada per la mínima presència d'algun tros d'àmfora massaliota.

Tenim, doncs, un augment de comerç, potser degut a un augment demogràfic, però innegablement d'una mateixa procedència.

Si aquestes àmfores es transportaren per mar, amb llur contingut, que podia ser divers i que ignorem, també degueren seguir el mateix camí les importacions de vaixel·la fina, que són sempre un carregament complementari del de les àmfores, ja que és del contingut d'aquestes d'on s'espera el profit principal.

La ceràmica àtica

Ara bé, cal subratllar que per al segon moment d'habitació, tota la vaixel·la fina importada és àtica (32 trossos de figures roges i 146 de vernís negre), la qual cosa fa pensar que el seu tràfic es feia per un circuit no hel·lènic del tot, cosa que no ens ha d'estranyar si recordem el naufragi del Sec a la badia de la ciutat de Mallorca (375-350 aC) amb el seu carregament de ceràmica àtica de figures roges i de vernís negre en la qual es troben abundants grafitis numèrics púnics.

Passant al comentari global sobre la presència d'aquest gènere ceràmic a la Penya del Moro, el que primer s'observa és l'escassetat, ja que constitueix tan sols l'1% del total de fragments ceràmics de tot tipus. També s'ha de remarcar la manca de peces de bon estil, mentre que sovintegen els productes especialment fabricats per a l'exportació a un públic poc exigent, com els vasos de *Saint-Valentin*, les *Castulo Cup*, el taller del *Fat Boy* o les peces de vernís negre de decoració descurada i tornejat deficient.

Malgrat la migradesa de la mostra, hi ha dos aspectes significatius: l'un és la dispersió general en tota l'àrea excavada de les troballes d'aquesta ceràmica i l'altre la quantitat de vasos diferents (gairebé una vintena), cosa inhabitual en la majoria de poblats ibèrics.

La dispersió, la interpretem com un senyal que tothom podia tenir algun vas àtic i la diversitat pot explicar-se pel fet que la població coneixia l'ús específic de cada vas. Des d'aquest punt de vista veurem com hi ha una forta proporció de craters i enòcoes en comparança amb les copes per a beure (*kylix* àpodes, *Castulo Cup i skyphos*) el nombre de les quals s'equipara al de les pàteres. Sembla com si es dibuixés (amb totes les reserves a causa de treballar sobre unes quantitats tan minses) un joc, compostat per un crater, una enòcoe, quatre copes i quatre pàteres, la qual cosa suposaria, a més a més, la pràctica d'un cerimonial del beure, com el que coneixem a través de les fonts gregues.

Un altre caire interessant (malgrat no comptar més que amb un únic fragment) és la presència de la llàntia àtica, objecte que es troba en ben pocs poblats ibèrics.

Finalment s'ha de fer constar que no s'ha trobat cap fragment de vas atribuïble als tallers occidentals que fabricaren ceràmiques de vernís negre durant el segle III aC i, si assenyallem el 300 aC com a data final del poblat, ho fem perquè hem trobat un únic bol del taller itàlic de les Petites Estampilles, que indica que en aquella data encara hi pogué haver una freqüentació del lloc.

La ceràmica comuna a torn

De la resta de vasos a torn, en parlarem globalment per destacar-ne sobretot que, tant les pastes com la cuita o les formes, mostren una gran diversitat, cosa que indica que hi ha diferents tallers de procedència. Pel que fa als perfils, hi trobem els contenidors grans o mitjans de perfil globular o lleugerament bicònic, les gerres mitjanes amb boca de tulipa, i els plats i els vasos per a beure són escassos en la fase antiga, mentre que en la recent, aquestes formes componen una gran part de la ceràmica grisa.

La ceràmica feta a mà

Aquest conjunt de vasos a torn s'ha de comparar amb la ceràmica feta a mà contemporània, considerada com un tot, ja que l'evolució d'aquesta no mostra la línia que s'hauria d'esperar si, com s'acostuma a suposar, l'ús de torn s'hagués difós en el segle V aC.

En la fase antiga, la taula de formes de la ceràmica a mà es limita a les olles o urnes de perfil en S, algun bol i les tapadores, mentre que ressalta la gran riquesa en la decoració: llavis amb impressions o incisions, colls pentinats amb solcs profunds, cordons verticals o horitzontals i mugrons o botons aplicats, sense que hagi aparegut cap tros amb acanalats.

Aquesta decoració s'empobreix en l'etapa recent (amb l'excepció d'un parell de casos en què s'han conservat restes de decoració pintada), reduint-se als cordons i a les incisions (circulars, ungulades o fent zig-zag). En canvi, el nombre de for-

mes— que hauria d'haver disminuït o que s'haurien d'haver simplificat si realment l'ús del torn ja s'hagués generalitzat— encara a mitjan segle IV aC ens trobem que ha augmentat, incorporant els bols, les tasses i els plats, en els quals s'observa la incorporació d'elements copiats de les peces a torn, siguin formes, com les enòcoes i els *kantharos*, o detalls, com els anells de base i les nanses bífides.

Per tot el que acabem d'exposar, creiem que la ceràmica a torn no era corrent ni fàcil d'aconseguir en aquesta contrada, almenys fins als darrers moments del poblament. No s'ha d'oblidar que l'adopció del torn de gerrer no degué consistir únicament a conèixer la tècnica de l'estri i del fang, sinó que també suposava un canvi en la situació social de qui s'hi dediqués, amb les seves conseqüències dins de la col·lectivitat dels habitants del poblament (rutina, privilegis, etc.).

Estris i objectes diversos

Parlarem només d'alguns dels estris o objectes que, per la seva significança o pel seu nombre, ens proporcionen dades utilitzables.

No s'ha trobat ni una sola eina o arma de ferro. Es poden comptar uns quatre mànecs d'os (ben matussers), però sense la seva fulla o punxó.

Pel que fa als ornaments, tenim una certa abundància de fíbules de bronze, disset peces, que es reparteixen en set del tipus del golf de Lleó, vuit d'anulars i dues que, malgrat comptar amb un anell de base, no les considerem anulars perquè en lloc d'arc tenen una mena de pinça o angle. Totes s'han trobat en nivells del segon període del jaciment i no permeten afinar gaire més la cronologia. Els seus diàmetres varien entre 7'5 i 1'7 cm, cosa que fa suposar que serviren per a subjectar teixits de diferents gruixos. S'ha trobat algun tros de fíbules de ferro de les quals no era possible endevinar la forma.

Tan sols han aparegut dos braçalets de bronze de secció circular molt prima (3/4 mm), oberts i amb els extrems simplement arrodonits. També es pot parlar d'un anell del mateix metall, amb la placa plana i, continuant amb el bronze i corresponent a la fase antiga d'ocupació, tenim un penjoll en forma de petit esquellot allargat, una anella amb apèndix esferoïdal i una petita peça allargada amb anella a cada extrem, que tenen els seus paral·lels en ornaments trobats a les necròpolis de Bovalar, Mas de Mussols i Can Canyís.

L'inventari del bronze es completa amb dues sagetes atípiques que relacionem més amb la cacera que amb la guerra, trobades així mateix en estrats de la segona fase.

D'altres matèries, tenim dues denes de pasta vítria, alguns segments de *dentalium*, un *cypraea* perforat i un minúscul disc d'ambre.

Un altre grup d'objectes que tenen una significança són les fusaioles, que tampoc no abunden gaire. Se n'ha trobat una quarantena, cinc de la fase antiga i la resta de la més moderna; d'aquestes darreres, només quatre tenen decoració incisa o impresa; predomina la forma bitroncocònica sobre l'esferoïdal en les dues fases i llur diàmetre varia entre els 50 i els 10 mm.

De *pondera*, només n'hi ha un en el moment antic i quatre en el recent, sense que, ni pel punt de la troballa ni per les seves característiques se'n pugui treure cap conseqüència.

Més interessants, però igualment escassos, són els trossos de figuretes de fang modelat i cuit; n'hi ha sis, tres de pertanyents a l'etapa antiga, representant una figura humana, un cavallet i un possible bòvid, i tres de la fase moderna: dos cavallets i un bòvid. Com que s'han trobat en llocs distints del jaciment, ens resistim a creure que fossin objectes culturals.

L'escriptura

Tot i que una d'elles sigui excepcional en aquesta àrea, només són dues les mostres d'escriptura trobades fins ara. La primera és una plaqueta de plom d'1,5 mm de gruix, retall d'un text més extens, del qual queda un tros trapezoïdal, de 28 per 40, per 27 i per 30 mm, que conserva trenta-quatre signes repartits en tres línies, dues en una cara, amb nou i tretze signes cada una respectivament, i una línia sola en la cara oposada, amb dotze signes.

Aquest plom formava part d'un estrat en el qual abundava la ceràmica àtica de vernís negre que permet datar-lo en el tercer quart del segle IV aC. L'escriptura s'ha fet d'esquerra a dreta, no hi ha senyals de separació de les paraules i s'hi entren signes infreqüents en l'alfabet ibèric oriental, que, en canvi, figuren en els alfabetos del sud-est i del sud-oest. Per ara es creu que es pot tractar d'un fragment d'un document comercial.

L'altre exemplar es va trobar al mateix nivell i no gaire lluny del plom. És el peu d'un bol o plat àtic de vernís negre datable cap al 420 aC, en el fons extern del qual s'hi gravaren dues lletres, una sigma i una beta, caràcter aquest que únicament es troba en l'alfabet greco-ibèric del sud-est.

Inhumacions infantils, observacions

La raritat de les inhumacions infantils, mínimes si tenim en compte la gran mortalitat que hi pogué haver en aquells temps, ens porta a considerar la possibilitat que només fossin alguns els infants que s'enterressin dins de la casa i que, en alguns casos, hi hagués una substitució per un animal. És una hipòtesi de treball per a continuar en la qual encara tenim poques dades i en la qual hem de mantenir-nos neutrals, sobretot davant de la temptació suggestiva de possibles analogies amb el món semític. No oblidem que Pausànies (segle II dC) explica com un atenenc que va assumir una culpa de la col·lectivitat, per la qual cosa havia de sacrificar la seva filla, la va guarnir, la portà al temple i allà vestí una cabra amb els guarniments i la sacrificà a Artemis.

Resum

Hem d'advertir que les restes constructives s'han anat tapant (si hi érem a temps) quan ja s'havien dibuixat i fotografiat, i això s'ha fet per a protegir-les contra els furtius (que han arribat a actuar aprofitant la pausa del dinar), però més que res perquè la consolidació suposava una despesa que no quedava compensada per una mínima possibilitat de donar una idea al profà del que fou i de com visqué la comunitat humana de la Penya del Moro. La naturalesa de les construccions fetes amb blocs lligats amb gruixos de terra, combinada amb la naturalesa de la llicorella que s'esclofolla quan resta exposada a la intempèrie, aconsellava aquesta solució. Els materials arqueològics s'han emmagatzemat al Museu Arqueològic de Barcelona.

Resumint, hem pogut veure com una gent del país, vivint en nuclis unifamiliars una forma de vida autosuficient, segons era corrent en el Bronze Final, es concentra entre els segles VII-VI aC, per motius que desconeixem, en una elevació que domina un estuari i les seves riberes, lloc adequat per a que hi fondegien els mercaders navegants que en aquells temps exploraven aquestes costes.

Aquest assentament ens ha donat mostres d'un petit comerç amb els forasters i d'un intens contacte amb els pobles del sud-est peninsular. L'àrea que hem excavat resta abandonada durant un període relativament curt 525-500 a 450-425 aC, però es torna a habitar fins als volts del 300 aC.

En aquesta nova fase, sigui per un augment demogràfic o per altres motius, el comerç és molt més intens que en l'anterior, però també esdevé més uniforme (àmfores púniques i ceràmica àtica).

La vida del poblat s'acaba d'una manera bastant sobtada i per causes que ignorem, abans del 300 aC.

No hem trobat ni restes d'obres defensives ni rastres d'armes, per la qual cosa hem de pensar en unes èpoques pacífiques i en una població que s'aprovisionava en un mercat no gaire allunyat, on tingueren contactes dels quals aprengueren com s'utilitzaven els vasos grecs i qui sap si també els ritus i les ofrenes per a propiciar les forces que protegien la llar.

BIBLIOGRAFIA DEL POBLAT IBÈRIC DE LA PENYA DEL MORO DE SANT JUST DESVERN

- BALIL, A., "Una nueva estación prerromana en el Llano de Barcelona. El poblado layetano de La Peña del Moro en San Justo Desvern", Ampurias, XVII-XVIII, 1955-1956, pàgs. 266-268.
- BALLBÉ, X., i altres, "Distribución del espacio en el poblado ibérico de la Peña del Moro de Sant Just Desvern (Baix Llobregat)", Arqueología espacial, Terol, 1986, vol. 9, pàgs. 303-320.
- BALLBÉ, X., i altres, "Les darreres excavacions al poblat ibèric de la Peña del Moro", Miscel·lània d'Estudis Santjustencs I, Sant Just Desvern, 1989, pàgs. 61-68.
- BALLBÉ, X., i altres, "Les darreres excavacions al poblat ibèric de la Peña del Moro (Sant Just Desvern)", Actes de les I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat, Castelldefels, 1989, en premsa.
- BARBERÀ, J., "La Peña del Moro de Sant Just Desvern (Barcelonès)", dins Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys, Barcelona, 1982, pàgs. 181-182.
- BARBERÀ, J., "La Peña del Moro o turó Alt d'en Solanes, Sant Just Desvern", dins L'arqueologia i la nostra història, Barcelona, 1983, pàgs. 41-42.
- BARBERÀ, José, "Las cerámicas grises de la Peña del Moro de Sant Just Desvern (Barcelonès)", dins "Ceràmiques gregues i hel·lenístiques de la Península Ibèrica", taula rodona amb motiu del 75è. aniversari de les excavacions d'Empúries, Monografies Emporitanes VII, Barcelona, 1985 (aparegut el 1987).
- BARBERÀ, Josep, "El poblat ibèric de la Peña del Moro de Sant Just Desvern", Tribuna d'Arqueologia 1988-1989, en premsa.
- BARBERÀ, Josep, "La vaixella fina d'importació al poblat ibèric de la Peña del Moro de Sant Just Desvern (Barcelonès)", Empúries, 48-50, en premsa.
- BARBERÀ, Josep, CAMPILLO, Domènec, MIRÓ, Carme, i MOLIST, Núria, "Las inhumaciones infantiles y otros ritos en el poblado ibérico de la Peña del Moro de Sant Just Desvern (Barcelona)", Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense, núm. 13, Castelló de la Plana, en premsa.
- BARBERÀ, J., i MATA, Elvira, "La Peña del Moro de Sant Just Desvern (Barcelona). Resum de les campanyes 1972-1976", Informació Arqueològica, Barcelona, maig-desembre 1978, núm. 27-28, pàgs. 56-61.

- BARBERÀ, Josep, MORRAL, Eulàlia, i SANMARTÍ, Enric, "La Penya del Moro de Just Desvern (Barcelona)", Quaderns de Treball I, Barcelona, 1979.
- BARBERÀ, José, y SANMARTÍ, Enrique, "Primeros resultados de las excavaciones en el poblado de la Penya del Moro, en Sant Just Desvern (Barcelona)", Actas del XIV Congreso Nacional de Arqueología, Saragossa, 1977.
- BARBERÀ, J., i SANMARTÍ, E., "El poblado ibérico de la Penya del Moro", Ampurias 38-40, Barcelona, 1976-1978, pàgs. 295-306.
- BARBERÀ, Josep, i SANMARTÍ, Enric, "Excavacions al poblat ibèric de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelonès), campanyes 1974-75 i 1977-1981", Monografies Arqueològiques, núm. 1, Barcelona, 1983.
- BARBERÀ, Josep, i SANMARTÍ, Enric, "El plom ibèric de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelona) i el seu context arqueològic", Rivista di Studi Liguri, Omaggio a Nino Lamboglia, Bordighera, gener-desembre 1978, vol. II, any XLIV, núms. 1-4, pàgs. 145-160 (aparegut el 1984).
- CAMPILLO, Domingo, La enfermedad en la Prehistoria, Barcelona, 1983, pàg. 112, fig. 12-8.
- MIRÓ, Carme, i MOLIST, Núria, "Elements de ritual domèstic al poblat ibèric de la Penya del Moro", Coloquio internacional sobre las religiones prehistóricas en la Península Ibérica, Salamanca, 1987, en premsa.
- SANMARTÍ, Enric, "Materiales cerámicos griegos y etruscos de época arcaica en las comarcas meridionales de Catalunya", Ampurias, 35, Barcelona, 1973, pàgs. 221-234.
- SOLIAS I ARIS, J. M., "Ceràmica grisa estampada pre-romana apareguda a la Penya del Moro (Sant Just Desvern, Barcelona)", Pyrenae 17-18, Barcelona, 1981-82, pàgs. 299-301.
- TARRADELL, Miquel, Barcelona antiga, dins Història de Barcelona, Barcelona, 1975, vol. I, pàgs. 55-174.
- TRIAS DE ARRIBAS, Gloria, Cerámicas griegas de la Península Ibérica, València, 1967, vol. I, pàg. 251, làm. CXXXVII, núm. 7.